

NÁVRAT DO BUDÚCNOSTI – RETURN TO THE FUTURE

Alpár Losoncz

Zopár marginálií k pandémiei¹

1. (*Ako ťa nazvať?*). Popri neuveriteľne košatom „kultúrnom priemysle“, ktorý pre človeka zápasiaceho so strachom spraví z katastrofy žiaduci tovar, je tu aj potreba katastrofu reflektovať. Napríklad v rámci príbehu pojmu, ktorý si zaslúži všetko uznanie. Tieto reflexie sa obzvlášť veľa venujú tomu, že predstavivosť zohráva vlastnú tvorivú úlohu pri pripomínaní si významov katastrofy, ako aj hrôz, ktoré prichádzajú z budúcnosti a že s tým spojená skúsenosť odkazuje na nepredvídateľnú a neočakávanú udalosť, ktorá na nás už-už dopadne.²

Takto však môže tento spôsob prejavu pomôcť len málo v chápaní Covid-19. Pravda, aj tu sa môže dostať do popredia predstavivosť, veď rozľahlá predstava o pandémie existovala až priveľmi. V podstate niet pandémie bez predstavivosti. No predstava „udalosti“, ktorá „nečakane“ vypláva na povrch, nás sotva nasmeruje: veď či už zúfalé, čoraz viac sa množiace upozornenia uplynulých desaťročí, povedzme z finančnej stránky krehkej Svetovej zdravotníckej organizácie,³ nedovolia významu „náhlosti“ premietnuť sa do okamihu. Všadeprítomné výhražné indikácie a hrozivé preddavky sme museli neúnavne pociťovať. A nakoniec –bez veľkej fantázie –toto „očakávané prekvapenie“⁴ sa pokúsim uchopiť jeho protichodným vzorcom. Nie je to katastrofa, čo na nás náhle doľahla: stalo sa to, čo sme mali očakávať a čo sme potláčali v systéme súvislostí, ktorý je spoločensky sprostredkovaný, vypočítavý a zaslepuje manažment života.

¹ The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe. This publication is the part of the project "RETURN TO THE FUTURE - art, culture and new media in Central Europe after the pandemic". / A projekt a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák kormány közös támogatásával jött létre a Nemzetközi Visegrádi Alap pályázata keretében. Az Alap küldetése az, hogy elősegítse a fenntartható regionális együttműködés eszméit Közép-Európában. A fenti közlés a „Vissza a jövőbe – művészet, kultúra és új média a Közép-Európában a világhárvány után” című projektum része.

² Napr. L. Hempel, M. Bartels, Th. Markwart (Hg.) *Aufbruch ins Unversicherbare, Zum Katastrophendiskurs der Gegenwart*, transcript Verlag, Bielefeld, 2013, 193-209.

³ O tomto som sa pokúšal hovoriť, Losoncz A., A „néma kényszer”: szerkezet és geopolitikai gazdaságtan („Némé” nutkanie: konstrukcia a geopolitikai ekonomika), in: *Igazság-demokrácia-fenntarthatóság (Pravda-demokracia-udržatel'nost')*, (zost. Attila Antal, György Földes), Budapest, Napvilág Kiadó, 2022.

⁴ Dokonca som ani nevedel, že „očakávané prekvapenie”, „preddavok neistoty”, je v rozličných oblastiach pojem, o ktorom sa mnoho diskutuje. F. Lecaigard, O.Bertrand, A.Caclin and J. Mattout, Behavioral/Cognitive, Neurocomputational Underpinnings of Expected Surprise, *Journal of Neuroscience*, 19 January 2022, 42 (3) 474-486. Mimochodom, Losoncz A., Koronavírus neposlúcha Francisa Fukuyamu, https://azonnali.hu/szerzok/losoncz_alpar?page=2.

Pre myslenie je priestor možnosť použitia determinácie, potešenia z rozhodnosti, obkolesenie javov prostredníctvom pojmov „lampášom“, aby som spomenul milú metaforu osvietenstva, na sublimovanie strachu. No šance na pomenovanie tu brzdí, že spomedzi pojmov zahŕňajúcich mimoriadne udalosti sa aj ten najdôležitejší a najtradičnejší, teda „kríza“, veľmi rozrástol. Nie sme si istí, či ešte vôbec niečo označuje, či nám do rúk dáva akýkoľvek kompas. Nezneisťuje nás práve pojem „kríza“?

V každom prípade tam, kde sa hranice medzi „mimoriadnym“ a „normálnym“ stanú príliš priechodnými, kde sme nútení znovu a znovu spoznávať a opakovať diktát starej kritiky, podľa ktorého má v sebe aj „to normálne charakter krízy”,⁵ že v srdci „normálnosti” stojí práve kríza, sa už oddávna nemôžeme spoliehať len na samotný zhuk významov, ktorý sa teší veľkej úcte v čase krízy. Gesto determinácie tak ostane len pokusom, zneistiť schopnosť uvažovať a jeho schopnosť niečo označovať značne utrpí.

Ak požiadame o pomoc teóriu spoločnosti, ktorá má ešte potrebu posudzovať naše obdobie, raz-dva vysvitne, že počas uplynulých období sa hromadili rozličné „krízy“, ktoré sa opierali jedna o druhú, vzájomne sa podporujú a podmieňujú. Nemecko-americký historik Adam Tooze, z ktorého sa počas uplynulých rokov stal mimoriadne vplyvný intelektuál v svetových médiách, dodal dôveryhodnosť okrem iného aj pojmu „polykríza“ veľkolepým a detailným opisom hospodárskych a iných zvrátov pandémie. Vykreslil obraz, v ktorom tvoria zložitý systém súvislostí rozličné vektory, ktoré na seba navzájom ukazujú a každý stelesňuje jednu tendenciu krízy. Nejde o priamočiare pohyby. A táto ilustrácia sa podobá na to, ako chod dejín vnímal Michel Foucault, teda ako proces bez začiatku a konca, neustále „prebiehajúci“, „vydaný napospas” medzi možnosťami začiatkov a koncov. V takomto zmysle by sa dalo hovoriť o *dejinách kríz*. Nachádzame sa v nich.

Jedným slovom, množiace sa, vzájomne sa do seba zamotávajúce príznaky krízy „nasýtenia”⁶ (pandémia, nedostatok energie, ničenie prírody, nepokoj bez formy, hľadanie politiky, atď.) vidíme teda ako zhuk, ktorý nie je možné rozuzliť. Ide o skutočné krízové uzly. A pandémia je len súčasťou kontextu, ktorý sa nachádza v tomto čase a priestore, vrátane aj teraz zúriacej vojny a všetkého, čo jej predchádzalo. Všetko to, čo som vyššie spomínal, nemá nič spoločné so zhukom významov katastrofy, ktorá sa náhle objavila.

⁵ Povedzme, predstavitelia frankfurtskej školy ako Adorno sa veľmi radi venovali rôznym variáciám tejto myšlienky, mohli by sme použiť množstvo citátov.

⁶Nemé nutkanie..., ibid.

Dochádza k nevyhnutnému okliešteniu teórie krízy, ktorá má obrovskú tradíciu, slabne jej dramatický charakter, ktorý sa kedysi spájal s krízou, pričom so sebou prináša pokrivkavanie pomenovania. Jacques Derrida v minulosti (ešte sa nemohol poučiť z vypuknutia pandémie) s obavami vyslovil tvrdenie, že „kríza sa dostala do krízy“, teda že žijeme „krízu krízy“. A to je prehra a úpadok uvažovania.

Bez pochyb sa táto diagnóza týka všetkého, čo som pred chvíľou analyzoval. Táto sympatická formulácia však zároveň vzbudzuje pochybnosti, keďže uplatňuje vzorec, ktorý slabosť pojmu krízy zaťahuje do prúdu tiež jednej „krízy“. Kríza je tu teda: sebareferenčná. A nenaznačuje zdvojený pojem krízy Derridu fakt, že napriek všetkým intelektuálnym ťažkostiam nedokážeme hovoriť o zlomenom svete inak než prostredníctvom pojmu krízy? Nesformoval práve Derrida obratom týkajúcim sa krízy *najsilnejšiu podobu poklony kríze*? Nenaznačoval, že naša predstavivosť, naša schopnosť tvoriť pojmy, je – aj napriek všetkému – nútená spoliehať sa na prúd významov „krízy“?

2. (*Vojna v záujme našej moci?*) Údajne bol Richard Hatchett, člen Medzinárodnej bezpečnostnej rady prvý, kto použil metaforu vojny v súvislosti s pandemiou. Potom ho, samozrejme, poslušne nasledovali aj iní, takže hodnotiť pandémiu zo strany vojny sa stalo všeobecne rozšíreným. No vo vojne sú branci, dezertéri, zradcovia, oslavovaní hrdinovia, ľudia, ktorí sa vzdali svojej nestrannosti a dehonestovaní zbabelci, nad ktorými je potrebné vykonať rozsudok. A Elias Canetti niekde píše, že ľudia sa vo vojne správajú tak, akoby za každú cenu a čo najskôr museli „pomstiť utrpenia svojich predkov“ a ako keby nikto spomedzi nich nezahynul „prirodzenou smrťou“.

Samozrejme, je možné, že v prípade, keď človek stavia bezpečnostnú politiku nad všetko ostatné, je aspoň sčasti odôvodnené, aby využíval vojnové metafory. Preňho ide o boj, keď sa uplatňuje bezpečnosť ľudstva zahnaného do nebezpečenstva, ktoré pracuje na vlastnom prežití a tento boj mu umožňuje prežiť. A potom môžeme citovať hoci aj klasika Carla von Clausewitz, podľa ktorého je vojna pokračovaním politiky inými nástrojmi. To by nevyhnutne znamenalo, že pandémia nie je nič iné, než pokračovanie politiky, ktorá riadi svet...⁷ A tento fakt dokazuje aj to, že významy pandémie môžeme poľahky zhrnúť s prostredím významov vojny v Ukrajine.

⁷ Že prepojenie Clausewitz a pandémie nie je svojvoľné, Covid-19 and War, <https://wavelroom.com/2020/10/15/covid-19-and-clausewitz-masters-of-war-part-2/>.

Zároveň je tiež pochopiteľné, ak popri tom všetkom krútime hlavou a nevieme sa zbaviť otázok. Neznamená prevzatie tejto metaforológie do spôsobu rozprávania o pandémie to, že vojna (kultúrna a obchodná vojna, terorizmus, atď.) sa tak silne zakliesnila do našej mysle, že sa jej nevieme zbaviť ani na chvíľu? A vari to znamená, že ontologizujúc musíme rozšíriť metaforu vojny a pandémie máme považovať len za prechodnú etapu? Ako si máme potom v súvislosti s Covid-19 predstaviť vojnu, o ktorej vieme, že vždy podmieňuje ohromnú „mobilizáciu“ ľudí, zdrojov a technológií, pričom pandémie spolu s praxou uzatváraní a izolovanosti – parafrázujúc známy výraz Petra Sloterdijka⁸ – stelesňuje práve „odzbrojenie“, akt ochabnutia, ktorý je riadený zhora?

Okrem toho vojna, vytváranie nepriateľa, spôsobovanie utrpenia v *medziludských* vzťahoch, ako tvrdí aj kamerunský filozof Achille Mbembe, znamená obrovskú výmenu v rozdávaní smrti. Vírus ako neúprosný nepriateľ, ten druhý, ktorý má byť eliminovaný? Nieže by sme nevedeli o prípadoch, keď nadobudol vírus antropomorfizovanú podobu. Keď chcel Claude Lévi-Strauss zobrazit' pustošenie počas kolonizácie, neváhal umiestniť „Západ“ práve do perspektívy vírusu.

No stále ostáva otázkou, aká je nosná sila tejto metafory. Ba čo viac, komentátori, ktorí si myslia, že pokorená príroda, nad ktorou chceme byť neustále pánmi napriek všetkým hlučným zeleným príslubom, teraz „predložila účet“, by sme hlasno protestovali: neumožnil práve stáročia trvajúci vojnový základný stav s prírodou, aby vírus nespútane pustošil? Neotvorilo „vojnové“ predstavovanie a presadzovanie prírody ako porazeného nepriateľa dvere manévrovaciemu priestoru mutujúcemu a prispôbujúcemu sa vírusu? Vari nepriniesla táto opätovne spustená „mobilizácia“ proti prírode a zmenšovanie priestoru živočíchov naozaj nemilosrdnú zoonózu? Ved' nezávisle od toho, či budeme dôverovať tejto teórii, ktorá v súvislosti s eskalovaním vírusu predpokladá odvetu prírody alebo jej cyklickú sebareferenciu, alebo tej teórii, ktorá naznačuje neúmyselný dôsledok čínsko-americkej spolupráce zameranej na profit, podstata ostáva rovnaká.

Nie náhodou pandémie posilnila tých, ktorí zobrazujú našu zem v rámci obrovských planetárno-kozmozologických súvislostí, potrebných prepojení, v rámci ontologických nexov, do ktorých patria aj hrozivé vírusy. Antropológ Philippe Descola to formuloval rovno tak, že

⁸ O tomto, teda o tom, že covidová „vojna“ znamená „odzbrojenie“ a nie mobilizáciu, ako aj o ich sémantike, W. Merrin, Anthropocenic war: coronavirus and total demobilization, *Digital War*, <https://doi.org/10.1057/s42984-020-00016-9>

ľudia a vírusy sa nachádzajú na „spoločnom ontologickom bankete“, ktorý sa príležitostne končí tragicky.⁹

V podstate počnúc všetkými, ktorí prejavujú vôľu, aby zabudli na vrstvy významov v modernosti stanovujúce vonkajšie a vnútorné obmedzenia pre moc človeka a končiac Freudom, sa skôr či neskôr dostanú k okamihu, že základom stupňujúceho sa zlého pocitu je fakt, že „vytúžený zážitok všemohúcnosti“ sa smrteľne mieša so skúsenosťou bodavej „bezmocnosti“¹⁰. Tieto dve veci od seba nemožno oddeliť, obe skúsenosti k nám patria. V skutočnosti vyvoláva bezmocnosť túžbu po všemocnosti. A nasledovníci Freuda umiestňujú aj existenciu narcizmu presne v tejto oblasti: stiahnutie sa do ja-pevnosti, dokonca v záujme toho, aby sme konečne zažili povznášajúci pocit všemocnosti už oslobodený od zložiek neschopnosti.¹¹ Zároveň hneď naznačujú, že tento „vnútorný“ hrad je krehkejší než kedykoľvek predtým: narcis bezhlavo pachtiaci po uznaní v hegelskom ponímaní, neustále sa prispôsobujúci sa normám (neoliberálnej) spoločnosti sa čoskoro pridá a cíti, že zrádza samého seba. Presnejšie, objaví v sebe toho rušivého iného, ktorý zabezpečuje uznanie.

Mučivý pocit „bezmocnosti“: agónia, ktorá s ňou súvisí, vytvára priam kultúru. Jedným z príznakov je napríklad, že kedysi populárna a uchvacujúca literatúra, ktorú možno spájať s apokalypsou, slúžila práve na vyváženie bezmocnosti.¹² V skutočnosti, aby som skočil v čas, podstatou všeobecne známej mainstreamovej modernej-zelenej filozofie je, že dáva do výhľadu nebeskú harmóniu medzi mocou a stavom bez moci, rozvojom či rastom a neklesajúcim naplnením túžob. Obnovená protiváha bude dohliadať a riadiť človeka, ktorý vo vlastnom záujme používa „rozum ako nástroj“ (Horkheimer). Potom sa vyhladia vrásky spôsobené starosťami, teda zmizne aj patologická úzkosť, ktorá vznikla v dôsledku predstavy straty moci.

No možnosť tejto rovnováhy je preč: svedčí o tom aj spomínanie problematickej vojny súvisiacej s pandémiou. Deje sa nanajvýš to, že slabosť alebo chronický stav bez moci maskujeme ako moc – mimochodom, tento fakt vysvetľuje, že na javisku politiky sú úspešní

⁹ P. Descola, Nous sommes devenus des virus pour la planète, *Le Monde*, May 20, 2020.

https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/05/20/philippe-descola-nous-sommes-devenus-des-virus-pour-la-planete_6040207_3232.html. Cituje a intelektuálne diskusie zhŕňa, M. R. Monti, IN THE NAME OF THE VIRUS INTELLECTUALS AND THE PANDEMIC, *Lares*, 2020, sept.-dec. „My sme vírus“ povedal románopisec Sandro Veronesi, Pandémia je „Deň pokoja Zeme“, aj toto sem zapadá, všetko ibid.

¹⁰ Napríklad, M. Horkheimer, Th. Adorno, *A felvilágosodás dialektikája (Didaktika osvietenstva)*, Budapest, 2011, 224. R. Bösch, Allmacht und Ohnmacht. Zur Psychopathologie des bürgerlichen (d. h. männlichen) Subjekts, *Krisis*, 2000, 23, 99-120.

¹¹ O aktuálnych podobách všemocnosti a bezmocnosti, P. Samol, All the Lonely People, Narzissmus als adäquate Subjektform des Kapitalismus, *Krisis*, 2016/4, 23.

¹² F. Scheidler, *Das Ende der Megamachine*, Promedia Verlag Wien, 2015, 43.

politickí aktéri, ktorí pocit bezmocnosti zakrývajú teatrálno-mediálnym zobrazením vlastnej všemocnosti.¹³

3. (*Skúsenosť smrti/života a pandémie*).

a) Vladimir Jankélévitch v populárnej sérii prednášok v parížskom rádiu hovorí o troch vzťahoch k smrti. Najskôr to bola ja-perspektíva, vlastná smrť, perspektíva zaujatosti voči sebe samému, v ktorej je neistý fakt budúcej smrti, ktorá raz nastane a všetko ukončí, no je večne odsúvaná a smrti sa môže týkať dovtedy, kým sa ja zdržiava v tunajších zónach, kde nie je smrť. V ty-perspektíve odkazuje skúsenosť smrti na blízkeho iného, ktorý je „takmer“ taký ako ja, preto má analogický charakter. Náhodný epizodický fakt, ktorý klesá do všeobecnosti smrti iných v abstraktnej a „nemennej“ oni-perspektíve, sa objavuje zmiznutím zaujatosti – Jankélévitch sem radí aj prípad lekára, ktorý si stanovil vlastnú diagnózu.

Samozrejme, pandémie uplatňuje oni-perspektívu, zbieranie skúseností so smrťou, ktoré upadajú do sivosti neosobného. A neustále vyratúvanie medializovaných počtov úmrtí predpovedá zmes pocitu strachu a ľahostajnosti. Všetko to ešte stupňuje, že modernosť tak pyšná na konštitutívne výsledky štatistiky, na presnosť, si ešte nie je istá ani číslami smrti – čo skvele dokazuje neprestajné publikovanie čísel a následne aj množstvo pravdepodobných omylov a nedorozumení.¹⁴

Už spomínaný Canetti bojujúc s pocitom doby, ktorý upozorňoval na „dôstojné prijatie“ krutého faktu smrti, hlásal neustálu „nenávisť“ smrti.¹⁵ A povedal, že „najväčším úsilím“ života by mohlo byť nezmieriť sa s tým, aby sa na smrť kohokoľvek „dalo zvyknúť“. Možno mal na mysli modernú *príliš* silnú oni-perspektívu. Možno v tejto súvislosti upozorňoval na „nenávisť“.

b) Pandémia sa ukázala byť intelektuálnym odrazovým mostíkom. Je však možné, že najsilnejšiu diskusiu vyvolal vplyvný filozof Giorgio Agamben, ktorý bol presvedčený, že za zdravotnými opatreniami zameranými na zdolanie pandémie, za *Medizinalpolizei*, za uzatvoreniami, o ktoré usiloval štát, sa skrýva pripravený triumfálny sprievod biopolitiky, ktorá vládne životu. Očividne ide o biopolitiku, ktorej cieľom je namiesto tradičných politických úloh pravidelné riadenie, teda vedenie života. Agamben tiež neúprosne kritizoval

¹³ H. J. Maaz, *Die narzisstische Gesellschaft. Ein Psychogramm*. München, 2012, 16.

¹⁴ D. Adam, The pandemic's true death toll: millions more than official counts. https://www.nature.com/articles/d41586-022-00104-8?utm_source=Nature+Briefing&utm_campaign=628f2b80d3-briefing-dy-20220118&utm_m. G. De Nicola, Kauermann, G. & Hohle, M. AStA Wirtsch. Sozialstat. Arch. <https://doi.org/10.1007/s11943-021-00297-w> (2022).

¹⁵ E. Canetti, *Über den Tod*, Carl Hanser Verlag, München 2003.

súčasníkov, ktorí so svojom obrovskom *strachu* pred *smrťou*, pod tlakom, ktorý na nich dolieha, naplnia tie najhoršie predstavy skrývajúce sa ako možnosti v každej biopolitike: chránený a disciplinovaný život v nedotknuteľných oblastiach sa obmedzí na púhe prežitie bez vyhliadky. čím umožní, aby sa realizovala kontrola hlásajúca zakonzervovanie života, no v skutočnosti sa usiluje o celistvosť. Podľa tohto sa počas pandémie vyhrotí tisícročná zlá tendencia, biopolitika úplne vytlačí politiku, s ktorou spoločne vytvára svet. Nábožensky citlivý Agamben zároveň tvrdo kritizoval aj pápeža, ktorý by mal mať nekompromisne miesto medzi chorými, ktorých sužuje pandémia, teda tam, kde utrpenie len tak prekvitá.

Sotva možno spochybníť, že opatrenia zavedené štátom nikdy neboli a nie sú neutrálne. Že ľudia sú v takýchto chvíľach vystavení moci, ktorá v určitej miere pretrvá aj po uvoľnení opatrení z donútenia, k tomuto nemožno pridružiť otázky. A Agamben správne zmapoval, že odpovede štátu na pandémiu pozastavili politický-rebelský nepokoj uplynulého storočia. Zároveň zdôrazňoval aj to, že pred chvíľou spomínané opatrenia rozdeľujú, teda disociatívne opatrenia v štýle „*lockdownu*” znemožňujú dôstojnú prax politiky. Depolitizujú. A pandémia prišla vhod aj mnohým držiteľom moci – ani toto nemožno spochybníť.

Jeden kritik¹⁶ odsúdil Agambena tak, že ho označil za podplateného zástancu „nekropolitiky”, ktorá je elitistický *ars moriandi* pozdvihnutá nad obyčajné biologické potreby a robí rozsudky v mene vymyslenej vznešenej smrti. A iný kritik s lacanským nastavením mu vo svojej dôležitej kritike¹⁷ (ktorá pripomína takmer všetko, čím môže Lacan kritizovať Agambena, ktorý považuje za dôležitého Foucalta) vytkol, že taliansky mysliteľ mieša štátnu suverenitu s biopolitikou, zjednodušené štátne inštalácie s biopolitickými záujmami a inštitucionálnym systémom, ktorý napomáha zbabelému vyhýbaniu sa smrti. A ukazuje aj na zaslepenosť voči faktu, že všetko to sa deje na pôde kapitálu: aj keď štát počas pandémie uplatnil celú kopu opatrení, ktoré vôbec neboli priaznivé pre samotný predaj kapitálu, vid' izolácie, zmrazenie globalizovaných vzťahov a vôbec obmedzenia obratu – v mene záchrany života sa obmedzil aj kapitál.

Agamben, ľavicový zástanca Heideggera, sa naozaj dôsledne vyhýbal rozoberaniu aspektov kapitálu – raz a navždy označil tradičné rozdelenie na ľavicu a pravicu za neodvolateľne zastarené. Jeho hlboký odpor a zmierenie sa so svetom, so zlou prítomnosťou biopolitických

¹⁶ Monti, ibid. F. Tedesco, Invocando di vivere, scopro che cerco di morire, Giorgio Agamben e la pandemia, MicroMega. Il rasoio di Occam, April 10, 2020. <http://www.sifp.it/pdf/Tedesco.pdf>. S. Critchley, To Philosophize Is to Learn How to Die, The New York Times, April 11, 2020: A life lived well, a philosophical life, is one that welcomes death's approach, <https://www.nytimes.com/2020/04/11/opinion/covid-philosophy-anxiety-death.html>.

¹⁷ T. Mc Gowan, Agamben in Lisbon: Pandemic and Biopower's Reckoning, <https://www.philosophy-world-democracy.org/articles-1/agamben-in-lisbon-pandemic-and-biopowers-reckoning>.

nútených opatrení, sa v prípade radikálneho zapierania živia z iných zdrojov. A skutočnosti vyhovuje aj to, že uvoľňuje štátnu suverenitu v biopolitickej činnosti, v manévroch, ktoré riadia dianie života – no jeho celé životné dielo vznikalo v tomto znamení. Teda jeho myšlienky hlásajúce riziko čestnej smrti ukazujú akúsi strašidelnú konzistenciu a rovnako sa opierajú aj o to, že biopolitika je skrytou pravdou existujúceho systému.

Jeho kritik však netrafí do podstaty vtedy, keď sa odvoláva na to, že Agambenovej pozornosti, ktorá štátu pripisuje večne potláčajúcu úlohu, unikol do očí bijúci fakt, že pandémie obrátila kapitál voči štátu, ktorý sa zamerlal na záchranu života – ten istý kritik svoju argumentáciu stupňuje potiaľ, že zvažuje, či pandémie dokazuje, že myšlienka biopolitiky je postavená na tečúcom piesku. Konečne sa môžeme rozlúčiť s touto mylnou predstavou.

Po prvé, je diskutabilné, že by počas pandémie vznikla robustná medzera medzi kapitálom a štátom. Ako by sme potom mohli chápať tie lamentujúce indikácie, ktoré mimochodom neprichádzali len z radikálnych zdrojov, podľa ktorých v rovnakom časovom rámci drasticky rastú nerovnosti, ako aj to, že sa našlo nemálo obrích korporácií a iných kapitálových aktérov, ktorí mohli zdvihnúť svoje zisky do nikdy nevidaných výšok. Že štát z času na čas zaviedol také opatrenia, ktoré neharmonizovali so záujmami jednotlivých kapitálových frakcií, že štát konal aj v oblastiach, ktoré *nemožno* vždy zodpovedať komplexu záujmov kapitálu – toto však nie je známe len v prípade pandémie, ale vôbec pre spoločnosť, ktorá sa vyvíja po vzore kapitálu. V podstate by sa bez toho spoločnosť ani nemohla obnoviť.

Po druhé, pandémie nie je príkladom na bezvýznamnosť myšlienky biopolitiky, politiky riadiacej dynamiku života, ale len na to, že pokiaľ chceme odhaliť rozdiely, presnejšie ich diferencie v jednote štátnej suverenity a biopolitiky, nemáme sa obrátiť na Agambena. A nedostaneme od neho pomoc ani vtedy, ak nás bude zaujímať, ako zapadá biopolitika do infraštruktúry kapitalizmu. To nás však nenúti, aby sme spochybnili oprávnenosť biopolitiky – modernosť si nie je možné predstaviť bez biopolitiky, ktorú možno spomínať ako súhrnný pojem, má v rukách životné procesy, má ich vo svojom rámci, riadi ich.

Po tretie, ak som sa už dotkol vzťahu kapitalizmu a smrti, je cieľené spomenúť aj moment, ktorý sa nevyskytuje v zornom poli ani Agambena, ani jeho kritika. Zdá sa, že máme poruke argument, ktorý zdôrazňuje, že strach nie je hocijakou typickou črtou človeka, ktorý je podriadený adaptačným mechanizmom z donútenia, flexibilit, reorganizácií. A oplatí sa

o ňom hoci aj stručne poznamenať, že máme k dispozícii literatúru,¹⁸ ktorá živo opisuje, že početné kategórie kapitalizmu (ešte aj rozličné finančné repertoáre) pochádzajú z konfrontácie s úzkostným strachom zameraným na smrť. Armáda kategórií sa vykryštalizuje preto, tvrdí táto literatúra, lebo človek sveta kapitálu „odvráti zrak“, ak čelí smrti, pretože jej nie je schopný čeliť, nanajvýš „sklopí zrak“ a zastrie závojom znaky, v ktorých sa prejaví smrť. Pripomínajú mu totiž existenčnú bezmocnosť.

Teraz považujem za možné, že vzťah sveta kapitálu a smrti je ešte komplexnejší, no je isté, že otázke, teda agónii s „kapitalistickým inštinktom smrti“ (R. Kurz) sa nedá vyhnúť. A podľa všetkého musíme brať do úvahy fakt, že medzi *konečnosťou*, ktorá charakterizuje smrť a *nekonečnými* podobami, ktoré sprevádzajú kapitalizmus, je protiklad – vid’ myšlienky Alexandra Kojéveho interpretujúceho Hegela o nekonečnosti túžob a konštitutívnych dimenziách vzťahujúcich sa na nekonečné hromadenie kapitálu v kapitalizme. Ďalej rastie aj literatúra s potrebou skúsenosti, ktorá rozoberá, že častým kanálom zmiernenia alebo schladenia chronického strachu, ktorý rastie na intenzite, je práve hromadenie predmetov a vôbec, slepé, opakujúce sa nasledovanie *prokapitalistického* nastavenia.¹⁹ Tu si človek nesúci vlastné slabosti naprojektuje predstavenú silu do predmetov, ktoré sa okolo neho hromadia a do udržania vitálneho kapitálu. A očividne to ďalej komplikuje spomínaný vzťah, potreba strachu a vyhnutia sa strachu prechádza celým radom pohybov.

V každom prípade je nesporné, že pandémie vzbudzuje strach – v dôsledku toho treba, aby sa dostala do vzťahu so spomínaným *prokapitalistickým* správaním. Už len preto je nesprávne zmýšľanie Agambena, ktorý v súvislosti s pandemiou a zdôraznením úlohy biopolitiky analýzu kapitalizmu odsunul nabok.

4. (*Zbytočná apokalypsa?*) Budem parafrázovať poznámku, podľa ktorej stvorila pandémie „zlú apokalypsu“. Netrafili sme podstatu, dokonca sme sa od nej vzdialili ešte viac než kedykoľvek predtým. Autor²⁰ energicky vyjadruje nesúhlas s tým, že kým Covid-19 za krátky čas rozvíril prach a vynútil niekoľko zmien, zatiaľ si klimatická kríza, ktorá ničí, no nastáva pomalšie a je pretiahnutejšia a je rozptýlená v čase, nezaslúži pozornosť, ktorá jej prislúcha. A napriek tisíciam dekrétov, ktoré otriasajú zemou, kauza klímy nevyzerá ružovo.

¹⁸ E. Becker, *Escape from Evil*, The Free Press, New York, 1976.

¹⁹ J. J. Rowe, *Is a Fear of Death at the Heart of Capitalism?*, 2016, <http://arrow-journal.org/is-a-fear-of-death-at-the-heart-of-capitalism/>. T.Kasser, K. M. Sheldon, *OF WEALTH AND DEATH: Materialism, Mortality Salience, and Consumption Behavior*, *Psychological Science*, 2000, Vol. 11, 4, July.

²⁰ F. Scheidler, *The Wrong Apocalypse: Why Covid-19 has provoked a state of emergency worldwide, while the climate crisis has not* <https://www.megamachine.fr/2020/03/23/the-wrong-apocalypse-why-covid-19-has-provoked-a-state-of-emergency-worldwide-while-the-climate-crisis-has-not/>.

Apokalypsa je dobrá, samozrejme, to vieme, veď to už odznelo, a aj proces odkrytia, obrovská „hermeneutika” v pohybe, ktorá pred nás stavia *projektovaný koniec* a pritom prostredníctvom performatívneho aktu odsudzuje to existujúce na zánik v spaľujúcich a blčiacich plameňoch alebo v lávovom prúde. Pokiaľ sa však pokúsime spísať už vyššie spomínané rozličné reflexívne chápania, musíme vidieť, že je vyjadrená skôr *túžba* odhaľovať. Mohol by som citovať množstvo článkov, na základe ktorých budeme mať pocit, že sme pandémie už-už potrebovali, aby sa ukázali pravdy pochované pod znásobenými zdaniami²¹ a aby sa zmenila „bezsmernosť” ochromujúca náš vek. Bolo by dobré, ak by sme pandémiu vnímali povedzme ako horizont skúseností „s bojom proti zlu v tisícročnej vojne”, ktorý sme získali cestou a ktorý je súčasťou „drámy”, teda „ľudskej slobody”.

Všetko toto je však skôr *túžba* po *skutočnej* apokalypse a po „*dráme slobody*”.

²¹ S. K. Sell, What COVID-19 Reveals About Twenty-First Century Capitalism: Adversity and Opportunity. *Development*, 2020, 63:150–156.